

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Романа Володимировича Івашка

«Львівська латинська архідієцезія в унійних процесах зі східним християнством у 1410-х – 1460-х роках», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія

Представлене на розгляд дисертаційне дослідження присвячене унійним процесам в XV ст., які історіографія традиційно вивчає в глобальному контексті як єднання між Східною і Західною християнськими Церквами у церковній або політичній площині. Натомість Дисертант спробував розглянути унійні процеси у регіональній площині, тобто дослідити рецепцію унійних ідей та заангажованість в унійні чинності на прикладі лише однієї (хоч і просторово великої) церковно-адміністративної структури, на території якої проживали представники кількох різних християнських конфесій. Це і забезпечило оригінальність дисертаційного дослідження.

Робота має типову для дисертацій структуру, її основні розділи побудовані за хронологічно-проблемним принципом. У першому розділі звично подано огляд наукової літератури (фактично історію вивчення проблеми в історіографії), репрезентовано використані джерела (в першу чергу неопубліковані писемні матеріали, які розглянуто за типами й архівними зібраннями) та представлено методи, застосовані в процесі написання роботи.

Другий розділ присвячений церковним відносинам на терені Львівської католицької архієпархії від другого десятиліття XV ст. і до 1432 р. Ключовими питаннями, які виокремив Дисертант для цього періоду, стали реалізація права церковної інвеститури, малоуспішні намагання львівського архієпископа поширити свою владу на християн усіх конфесій в регіоні, вплив гуситського руху на церковну ситуацію та заходи щодо навернення «схизматиків».

У третьому розділі розглянуто релігійну ситуацію у Львівській архідієцезії в період проведення Базельського і Ферраро-Флорентійського церковних соборів. Йдеться про намагання представити перед собором Свидригайлові війни як релігійний конфлікт та спроби його вирішення через локальну унію, про проголошення унії з греками та вірменами у перспективі хрестового походу в Святу Землю, про можливість реалізації унії з огляду на взаємини духовенства Львівській архідієцезії з отцями Базельського собору та папою Євгенієм IV та про підтримку його унійної політики в контексті діяльності львівського архієпископа Яна Одровонжа.

Четвертий розділ стосується становища Львівської архідієцезії в контексті організації хрестових походів та взаємин Польсько-Литовської держави з Османською імперією і

Великим князівством Московським. У підрозділах простежено роль духовенства і вірних Львівської архієпархії в організації фатального походу Владислава III, плани хрестового походу вже після падіння Константинополя та заангажованість у цих планах вірних Львівської архідієцезії (зокрема зв'язок з Львівською конфедерацією 1464 р.), еволюцію релігійної ситуації у зв'язку з поділом Київської митрополії.

Загалом спробу Романа Володимировича Івашка не розглядати історію Львівської архієпархії традиційно з точки зору її внутрішнього розвитку, а вписати її в загальноцерковні процеси в Центрально-Східній Європі, таким чином показавши українські терени частиною єдиного для того часу європейського релігійного простору, можна вважати цікавою і вдалою, хоч і не в усіх аспектах однозначно переконливою та вичерпною. У тексті дисертації можна вказати на низку нюансів та дискусійних моментів, які не применшують зроблене Дисертантом, проте викликають певні питання, застереження й рефлексії, а почасти вимагають і деяких коректив:

1. У Вступі добре розкрита суспільна актуальність, тобто необхідність вивчення цієї теми в контексті сучасної релігійної ситуації, натомість актуальність наукова, тобто необхідність вивчення теми з точки зору розвитку сучасної історичної науки, пояснюється неповними чи односторонніми дослідженнями теми та потребою продовження студій. Таке пояснення стосується радше новизни роботи, але аж ніяк не дає відповіді на питання «чим так важлива / актуальна ця тема, що її слід вивчати?». І відповідь на це питання варто почути.
2. Дещо неоднозначно окреслені у вступі вузькі територіальні межі дослідження. Незрозуміло навіщо було спеціально наголошувати, що територія Львівської архідієцезії охоплювала не просто терени тодішніх Галицької і Львівської земель, а саме включно – як наголосив Дисертант – з Покуттям і Буськом, але без Бродів (хоча мапа з книги Ю. Крентоша, вміщена в додатку до дисертації, якраз демонструє іншу картину: без Буська, але з Бродами). Так чи інакше Покуття, Броди і Буськ більше жодного разу не згадані на сторінках роботи, тож така увага до них в окресленні територіальних меж виглядає зайвою. Зрештою, коли йдеться про кордони Львівської архідієцезії, то вона межувала не з землями (як адміністративними утвореннями), як це подано в роботі, а в першу чергу з іншими церковними структурами (тобто іншими єпархіями). Зрештою північно-східна межа Львівської архідієцезії була не просто з Волинню, а з володіннями Великого князівства Литовського (ВКЛ), тут проходив міждержавний кордон. У контексті присутніх в дисертації постійних екскурсів на терени ВКЛ такий «прикордонний» характер Львівської архідієцезії виглядає немаловажним.
3. Викликають певні застереження використання та інтерпретація джерельних матеріалів Автором у дисертації. Наприклад Дисертант пише про несподівану смерть короля Владислава II Ягайла (с. 97), але в примітці 208 до цього речення переказує зміст його привілею, виданого 17 лютого 1434 р. для львівського віята вірменського права Іваніса. Яке

відношення цей привілей має до Базельського собору (а саме ця подія є в центрі уваги в підрозділі 3.1.) чи до смерті монарха незрозуміло, хіба що Автор хотів показати зміни напередодні смерті у ставленні Владислава II Ягайла до своїх підданих-некатоликів, але тоді це треба пояснювати. Зрештою в примітці 208 Дисертант пише: *«Незадовго до своєї смерті, 17 лютого 1434 р. (підтверджено 1440 р.), польський король Владислав II Ягайло дозволив виконувати заповіти вірменам-“схизматикам” за їх особливим звичаєм, який мав захищати війт вірменської громади Іванис. Armenorum Leopoliensi Confirmatio Jurium libertatum et tutorie ac gressio Jurisdictionis in conficiendum per eos libere testamentum pluribus infrascriptis Regibus Poloniae // AGAD. Zesp. № 4. Ser. № 1. Sygn. 20. P. 78r-v.»*. По-перше, цей привілей неодноразово копіювався і публікувався (тричі), тому неясно чому для посилання обрана саме ця рукописна копія (у тій же «Коронній Метриці» їх ще є три). По-друге, в тексті цього привілею вірмен не названо «схизматиками», як твердить Дисертант, їх названо просто «omnes et singulos Armenos nostros Leopolienses» («усі та кожен вірмени наші львівські»), тобто якогось міжконфесійного змісту цей документ насправді не має.

4. У дисертації Автор неодноразово апелює до положень Городельського привілею від 1413 року (с. 43, 63–64, 82), в одному випадку навіть чітко стверджує про регулятивну функцію цього документу щодо Львівської архієпархії (с. 43: *«Основу актових документів урядового рівня, згідно з якими врегульовувались церковно-правові відносини у Львівській архідієцезії в окреслений період становили Городельський привілей (2 жовтня 1413 р.)...»*). Така категоричність викликає запитання наскільки дія цього акту формально поширювалась на терени Львівської архідієцезії (звісно у вузькому розумінні, зокрема на галицькі землі), адже у тексті Городельського привілею говориться тільки про «литовські землі», а згадка про львівського архієпископа в есхатоколі привілею говорить лише про його присутність як свідка такого важливого акту в Городлі.
5. Підрозділ 2.4 названий *«Між конверсією християн грецького обряду та релігійною толеранцією у Львівській архідієцезії»*, проте в ньому більше говориться про матеріальне забезпечення Католицької Церкви, аніж про реальні конверсії православних на католицтво чи про толерантність. Хіба не було б жодних нових та унормування старих надань для католицьких архієпископів, священників, храмів і монастирів якби на теренах Львівської архієпархії мешкали виключно римо-католики (хоча б задля молитов за короля й Корону)?
6. Запропоновану в 2-му розділі тезу про витіснення християн східного обряду з міст *«на периферію»* (с. 68, 89, 90) можна вважати вірною лише частково. Це не була цілеспрямована державна політика, коли існування церков і монастирів східного обряду не допускалося у великих містах, натомість допускалося десь поза ними. Причина полягала у структурі власності, юрисдикції та праві церковного патронату (церковної інвеститури). Майже всі більші міста тоді перебували у королівській власності, відтак створення тут нових і

підтримка старих парафій, призначення священників перебувало в руках монарха, і тому тут були ширші можливості для підтримки Католицької Церкви. Натомість у приватних володіннях король такої влади не мав, тож тут все залежало від релігійності й толерантності приватних власників.

7. У роботі в низці випадків у примітках та списку використаних джерел бракує конкретного датування архівних актів, а зазначення дат у таких переліках і покликах є загальноприйнятою практикою та спрощує орієнтацію читача. Тим більше в деяких ситуаціях такі вказівки обумовлені не лише формальною потребою. Наприклад у примітці 135 (с. 69: «У 9 фондї ЦДІАЛ, “Львівський гродський суд”, зберігаються матеріали, конфірмації у вигляді облят вписані в актові книги короля Владислав II Ягайла...») геть незрозуміло з якого часу походять ці конфірмації чи обляти. І вже точно не йдеться про актові книги часів короля Владислава Ягайла, бо справи 376 і 403 з 9-го фонду, на які тут посилається Дисертант, датовані відповідно 1623–1624 і 1654 роками.
8. У дисертації трапляються непоодинокі негаразди з назвами архівних інституцій, номерами та назвами фондів, які слід вживати відповідно до актуального стану. Наприклад: «Львівська наукова бібліотека ім. Василя Стефаника. Барв. 4184. П. 248.» (с. 49, 162). По-перше, повна назва бібліотеки – «Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника». По-друге, можна лише здогадуватися «Барв. 4184.»: очевидно йдеться про справу (одиницю зберігання) з фонду 11 відділу рукописів (і тоді поклик мав виглядати так: «ЛННБ, відділ рукописів, ф. 11: Барвінські, спр. 4148»). Іншим прикладом невідповідностей є посилання на варшавський Archiwum Główne Akt Dawnych. По-перше, незрозумілим є скорочення «PL AGAD», яке деінде зустрічається в роботі (очевидно запозичене з сайту ЦДІАК), зрештою його не розкрито у списку скорочень, тож невідомо що саме прагнув сховати Дисертант під літерами PL. По-друге, в польських архівах не використовують термін «фонд», замість нього вживають поняття «zespół», тому застосування в посиланнях на цей архів скорочення F. є незрозумілим (наприклад: «AGAD. F. 354. Dział I»). Тут доводиться вказувати на банальні речі, які знає кожен дослідник: посилання на архівні матеріали мусять бути максимально коректними і скеровувати до відповідних архівних зібрань, а не заплутувати читача. І водночас науково-технічний апарат дисертаційного (як і будь-якого наукового) дослідження є маркером сумлінності й уважності історика в роботі з джерелами.

Загалом дисертація Р. В. Івашка є самостійною науковою працею, в якій не зауважено ознак порушення Дисертантом принципів академічної доброчесності. Робота містить власні ідеї та напрацювання Автора, а висновки сформульовані ним особисто. Основні положення дисертаційного дослідження відображені в 15 публікаціях (у тому числі 4 у фахових виданнях і 2 закордонні), що забезпечило належну апробацію результатів роботи Дисертанта.

Дисертаційна робота Романа Володимировича Івашка «Львівська латинська архідієцезія в унійних процесах зі східним християнством у 1410-х – 1460-х роках» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Наведені у рецензії аргументи дають усі підстави зробити висновок, що дисертаційна робота Романа Володимировича Івашка на тему «Львівська латинська архідієцезія в унійних процесах зі східним християнством у 1410-х – 1460-х роках» є завершеною самостійною працею, яка виконана з дотриманням усіх вимог, а її Автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Доцент кафедри давньої
історії України та архівознавства
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
кандидат історичних наук

О. О. Вінниченко